

על המתנגדים הראשונים' לש"י עגנון'

מיכל אורון

א

רבות דובר נכתב על מערכת יחסיו וזיקותיו של עגנון לעולמה הרוחני והאידיאלי של החסידות כמו גם לסיפוריה. ש. ורסס בספרו,² מקדיש פרק מיוחד למחקר שנעשה על אודות המגעים הבין טקסטואליים ביצירות עגנון. ואכן במאמרו הוא מצייץ כי 'בירור זיקתו של עגנון למקורותיו הספרותיים הפנימיים הופך בהדרגה לאחת הסוגיות המרכזיות בחקר עגנון'.³ ורסס סוקר את המחקרים שהגיעו לידי, שעניינם, בחשיפת המקורות הספרותיים ששמשו את עגנון. בסקירה זו בולטים המחקרים העומדים על השפעתם של מקורות מן הסיפורת החסידית על כמה מיצירותיו של עגנון.⁴

¹ מאמר זה מוקדש לכבודו של פרופ' משה חלמיש, שפתח שערים וסלל את דרכם של חוקרים רבים.

הסיפור, 'על המתנגדים הראשונים', מופיע בקובץ: האש והעצים, ירושלים תשל"ח בחלק שנקרא: סיפורים נאים של ר' ישראל בעל שם טוב. וראו שם עמ' צח-ק.

² ש' ורסס, ש"י עגנון כפשוטו, קריאה בכתביו, ירושלים 2000, עמ' 329-333. הוא עצמו עוסק בספרו זה בחשיפת מקורותיו של עגנון בכמה מיצירותיו וראו שם שער שלישי, עמ' 123-122.

³ ראו שם, עמ' 329.

⁴ א' יערי, 'ליקוטים ביבליוגרפיים', קרית ספר, יא (תרצ"ד-תרצ"ה), עמ' 520; ל' לנדאו, 'מקורות ופסכדו – מקורות ב"והיה העקוב למישור" לש"י עגנון', הספרות 26 (1978) עמ' 94-103; ש' הלפרין, 'עיון משווה בין המקור הידי כסיפור עם עם העיבוד האמנותי של עגנון ב"והיה העקוב למישור"', ידיעון האיגוד העולמי למדעי היהדות, טז (תשמ), עמ' 13-23; ג' נגאל, ש"י עגנון ומקורותיו החסידיים – עיון בארבעה מסיפוריו, רמת גן 1983; הנ"ל, 'יסודות חסידיים באחת מיצירות עגנון', חדשות אוניברסיטת בר-אילן, ל (1979) עמ' 14-17; הנ"ל 'השימוש במקורות חסידיים בכתבי עגנון', חקרי עגנון: עיונים ומחקרים ביצירת ש"י עגנון (בעריכת הלל ויס והלל ברזל) רמת גן תשנ"ד, עמ' 39-48; מאמר זה מופיע אף בספרו: מחקרים בחסידות, ירושלים תשנ"ט, ח"ב; א' הולץ, מעשי צדיקים ומעשיותיהם ב"הכנסת כלה" לש"י עגנון', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי ט (תשמ"ו), עמ' 103-124; מ' שקד, עיונים בסיפורי ש"י עגנון, ירושלים תשל"ה, עמ' 25-62; מ' קושניר-אורון, 'המרגלית הנוצצת: מסיפור חסידי לסיפור חסידי', סדן, כרך א', מחקרים בספרות העברית, תל אביב תשנ"ד, עמ' 204-207*** הנ"ל, 'האישה כמספרת בסיפור החסידי: תכסיס ספרותי או שימורה של מסורת? עיון בסיפורו של ש"י עגנון "אתרוגו של אותו צדיק"', מוילנה לירושלים, מחקרים בתולדותיהם ובתרבותם של יהודי מזרח אירופה מוגשים לפרופסור שמואל ורסס (בעריכת: דוד אסף, ישראל ברטל, אבנר הולצמן, חוה טורניאנסקי, שמואל פינור, יהודה פרידלנדר), ירושלים תשס"ב, עמ' 513-529.

ב

י' דן בספרו הסיפורת החסידית,⁵ חילק את הסיפורת החסידית לשלושה סוגים. א. סיפורים שסיפר הצדיק לחסידיו. ב. ספרות המשלים. ג. סיפורי החסידים על הצדיק. מבין שלשת הסוגים הללו התפתח הסוג השלישי דווקא כאשר אותן מסורות שבעל פה לוקטו ונדפסו החל מספר שבחי הבעש"ט שנדפס ב-1815 ומאוחר יותר בילקוטים הרבים ובקבצי הסיפורים אשר החלו להופיע בדפוס מסוף המחצית השנייה של המאה הי"ט ועד ימינו. קבצים אלו זכו למהדורות רבות, ולתפוצה אדירה. סוג זה של סיפורים, סיפורי שבחים, תאם את תורת הצדיק החסידית, שראתה את הצדיק כמנהיג דתי וחברתי, המתווך בין עדתו, קהל חסידיו, לבין העולמות העליונים.⁶ במרכזם של הסיפורים עמדה תמיד דמותו של הצדיק, אשר עצם הזכרת שמו בעלילת הסיפור, הייתה משום נתינת היתר או חותם לטיבו של הסיפור. לא כל שכן סיפורים שכל מטרתם הייתה לרומם ולשבח את הצדיק כמסורת ספרות השבחים. ספרות השבחים החסידית השתלבה יפה בתפיסה החסידית, שראתה יותר מכל תנועה אחרת ביהדות, את הצורך לתעד את ההווה ועל אחת כמה וכמה את העבר. תפיסה זו, הרואה משמעות דתית גלויה או נסתרת, בכל מעשה שעשה הצדיק ובכל אמירה שאמר, היא שהובילה לתיעודם של האירועים והמעשים בכתב.⁷

בתפיסת הצדיק בסיפורת החסידית, המייחסת לו כוחות תיאוריים ומרפאים, אנו מוצאים את הגישה המתעדת, המדגישה את מהימנותם של הסיפורים, שעברו במשך כמה דורות בעל פה, באמצעות הצגת שלשלת המסירה של הסיפור, כאשר ציון שמות המוסרים מעיד על מהימנותם ועל מהימנות הסיפור. ברור לשומע או לקורא, כי אלה שחיו בזמנו ובקרבתו של הצדיק, והיו אנשים הידועים ביראת השמים שלהם, סיפורם הוא סיפור אמיתי.⁸

כמאפיינים נוספים לסיפור החסידי, אציין את השימוש שעושים מספרי הסיפורים במוטיבים עממיים, ובתבניות סיפור מסורתיות מספרות השבחים הקדומה, כמו גם את

⁵ י' דן, הסיפור החסידי, ירושלים 1975.

⁶ מ' פייקאו', בספרו, חסידות ברסלב, ירושלים 1995 הצביע על תפקידו של המספר בסיפור החסידי ועל תפיסת הסיפור בחסידות. ראו שם עמ' 107-83. ראו גם י' דן, הנובלה החסידית, ירושלים תשכ"ו; הנ"ל, 'לברור דרכי המחקר בסיפורי חסידים', דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ב, ירושלים תשכ"ט עמ' 55-57.

⁷ י' דן, הסיפור החסידי (הע' 4) מציין שם (עמ' 49-52) את קידוש הסיפור בחסידות ואת התפיסה העולה מדבריהם של כמה ממנהיגי החסידות, המציגים את היכולת להשתמש בסיפור לצורך פעולות תאורגיות בעולמות העליונים.

⁸ ראו: ד' גריס, ספר סופר וסיפור בראשית החסידות, תל אביב תשנ"ב, עמ' 47-67.

השימוש במסורות סיפוריות מימי הביניים (שימוש במבנים צורניים של הסיפור, לצד מבנים תוכניים – כמו מוטיבים ורעיונות).⁹

ג

ש"י עגנון, לפי דברי עדותה של בתו, אמונה ירון,¹⁰ [באחרית דבר לספר סיפורי הבעש"ט] גדל בסביבה שהיו בה גם חסידים וגם מתנגדים. סבו התפלל עם המתנגדים ואילו אביו התפלל עם החסידים. עגנון עצמו בילדותו התפלל גם עם סבו בבית המדרש הישן וגם עם אביו אצל החסידים. סיפורי החסידים העסיקו את עגנון כבר בימי בחרותו, והוא עסק במשך שנים רבות באיסופם של סיפורים שנדפסו בדפוסים נדחים לצד סיפורים שנותרו כמסורות שבעל פה, שנמסרו מדור לדור.¹¹ במקומות שונים בכתבי עגנון נמצא את עדותו של עגנון המעיד על עצמו, ומספר על יחסו לסיפור החסידי ועל דרכי עיבודו ביצירותיו; זאת ועוד, מדברי הביקורת של עגנון על מלקטים ומעבדים אחרים, ניתן לגלות יותר משמץ על הערכת עגנון את עצמו ואת עבודתו שלו. בדבריו של עגנון על מפעלו של בובר, אותם נשא לכבודו של בובר בהגיעו לגבורות, בשבט תשי"ח,¹² [הדברים נדפסו בספרו מעצמי אל עצמי, עמ' 257-268] עורך עגנון סקירה על מלקטי הסיפורת החסידית, ועל אותם סופרים שעשו את החסידות נושא לסיפוריהם. וכך הוא כותב: 'הואיל ונגעתי בסיפורי מעשיות אומר בהם דבר. כל שיש לו מקור, קרא במקור וזרוק את העיבוד הספרותי. וכל שאין לו מקור, אם עשאו משורר דינו כדין דברי שירה, עשאו סתם מחבר – סלק עיניך ממנו. מבלתי יכולת המחבר לעשות סיפור תלה אותו בחסידים או בספרי עם'.¹³ בשנת 1962 הוציא לאור עגנון קובץ סיפורים קטן, שנכלל בתוך ספרו האש והעצים הלא הוא הקובץ: 'סיפורים נאים של ר' ישראל בעל שם טוב', אותו הקדיש למרטין בובר. בסוף הכרך האש והעצים הוסיף עגנון דברי התנצלות אשר בהם נמצא את הדברים הבאים:¹⁴ 'אחר סיפורי הבעש"ט באים סיפורי מעשיהם של תלמידיו ותלמידי תלמידיו ובתוכם של צדיקי סטרעטיין. כדי לחבר עניינים נשתמשתי בכמה דברים שנרמזו בספריהם' כך !! אך מיד בהמשך הוא כותב: 'כאן אומר דבר כנגד עצמי. ניסיון קשה הוא למספר שניתן לו לספר ממה שראו עיניו כשהוא בא לספר

⁹ ראו: ע' יסף, סיפור העם העברי, ירושלים תשנ"ד עמ' 401-437.

¹⁰ אמונה וחיים יהודה ירון, 'אחרית' ש"י עגנון, סיפורי הבעש"ט, תל אביב תשמ"ז, עמ' 238.

¹¹ ראו: ירון שם, עמ' 238-243. ד' לאור, חיי עגנון, תל אביב תשנ"ח-1998. עמ' 503, וראו גם שם,

עמ' 377, 516, 517.

¹² ראו: ש"י עגנון, מעצמי אל עצמי, ירושלים ותל-אביב תשל"ו, עמ' 257-268.

¹³ שם, עמ' 262.

¹⁴ האש והעצים, עמ' שלו.

סיפורי מעשיות של חסידים וכן כל כיומא. אבל סומך אני על היחידים שיראו מה בין סיפורי לאותם שכל יד כותבת.¹⁵

ואכן אצל עגנון החוזר ומספר סיפורי חסידים, ישנם סיפורים שהוא מעתיק מעבה ומעבד, כשהוא מציין במפורש את מקורם.¹⁶ סיפורים שמקורם אנונימי, וסיפורים שהוא מציין מפי מי שמעם.¹⁷ בשלושת סוגי הסיפורים ניכרת ידו הכותבת של עגנון, כלומר התערבותו כיוצר בעיצובו של הסיפור המקורי. מחד גיסא, נטל עגנון על עצמו הגבלה מדעת, הכובלת אותו אל ז'אנר, תכנים, ומסגרות ספרותיות, מאידך גיסא, דווקא כאן, בבית הכלא שכלא עצמו בו, ניתן לעגנון המספר להוכיח ולהראות את כוחו כיוצר, המצליח לשמר את רוחו המקורית של הסיפור ועם זאת להאציל לתוכו ולו רק שמץ מהשקפת עולמו הרוחנית.

כדי לשמר את רוחו המקורית של הסיפור אימץ עגנון ברבים מסיפורי הקובץ, את תבניות הסיפור החסידי ובעיקר את הפתיחתאות החסידיות המציינות את שלשלת הקבלה של הסיפור. הוי אומר את תולדות מסורת המסירה של הסיפור. רשימה זו באה בדרך כלל בראש הסיפור, ומקנה לו אמינות, מעין תעודת יושר, או מעין הסכמה. אך בנוסף לכך, רשימה זו מעבה את הסיפור, כיוון שכל שם הנזכר בה גורר אחריו אצל הקורא, כמו גם אצל השומע, זיכרונות ואסוציאציות.

לכאורה, חפץ עגנון, להודיענו כי הוא משמש במקרה זה (של הבאת הסיפור) רק מעין שליח, מתווך, מספר אחרון, המעלה את הסיפור על הכתב ואילו הסיפור עצמו, נישא על פני גלי הזמן, במשך שנים רבות, עד שהגיע זמנו להיכתב בידי המספר האחרון המעלה אותו על הכתב.

ד

הסיפור 'על המתנגדים הראשונים' מופיע בקובץ האש והעצים¹⁸ ונמנה עם אוסף הסיפורים שעגנון כינה אותו בשם: 'סיפורים נאים על ר' ישראל בעל שם טוב'.¹⁹ זהו הסיפור השלישי בקובץ, אשר בסיפוריו הראשונים עומדת דמותו של הבעש"ט במרכז, ואילו בכאים אחרים עוסק עגנון בחבריו ותלמידיו של הבעש"ט (כלומר בחוג הבעש"ט).

הסיפור נפתח בפתיחה האופיינית לסיפור החסידי, בהצגת שלשלת המסירה של הסיפור. המספר המוסר, שעגנון הסופר נוקב בשמו: ר' מאיר חרטינר, שמע את הסיפור משני מקורות, המקור האחד חסידי: הסיפור סופר לו על ידי ר' חיים מרדכי

¹⁵ ההדגשה שלי, מ"א.

¹⁶ כאלה הם רוב הסיפורים המופיעים בספר, ספר סופר וסיפור, ירושלים ותל-אביב תשל"ח, וראו בפרק 'סיפוריהם של צדיקים' עמ' תה-תמא.

¹⁷ ראו שם, עמ' שמח, שני, שנב, ועוד.

¹⁸ ש"י עגנון, האש והעצים, ירושלים ותל-אביב תשל"ח, עמ' צח-ק.

¹⁹ על הופעת קובץ זה ראו: ד' לאור, חיי עגנון (הע' 10) עמ' 520.

פיק שהיה נכדו של ר' יחיאל מיכל מזלוטשוב;²⁰ ולא עוד אלא שאף היה ממקורבי ר' ישראל מהוסיאטין.²¹ כלומר, לפנינו מספר חסידי מהימן הנמנה על אחת מן המשפחות המכובדות ביותר בעולם החסידי. ואילו המקור השני הוא מקור משפחתי מתגנדי, – חרטינר, שמע את הסיפור מפי דודו ר' אריה ליב חריטון, שהיה נינו של גיבור הסיפור, ונקרא על שמו. כלומר, על פי עגנון, לפנינו סיפור שיש לו מסורת משפחתית, שאף היא משמשת ראייה למהימנותו. נראה אפוא, כי לשם יצירת תחושת האמינות, מונה המספר אישים ידועים המתקשרים כולם זה לזה בקשרים של זמן, מקומות וקשרי משפחה. גיבור הסיפור הוא הרב ר' אריה לייב ממזיבוש, סב סבו של המספר המוסר.²²

ר' אריה ליב המתגנדי, היה אחיו של ר' נחמן מהורדונקא, תלמידו של הבעש"ט שאף היה קשור עמו בקשרי משפחה.²³

הסיפור מתרחש בערב חג הסוכות, כאשר הרב ר' אריה ליבוש יושב בביתו שרוי בצער, מפני שאינו יכול לקיים את מצות סוכה כליל ראשון של חג מחמת הגשמים העזים שיורדים. אנשים שבאו לביתו מספרים לו, כי בסוכתו של הבעש"ט אין גשמים יורדים והבעש"ט וחסידיו יושבים בסוכה אוכלים שותים ושמחים.

מכאן בולט המשכו של הסיפור ברצף של פעולות (נטל הרב ר' אריה ליבוש בקבוק יין וכוס ונטלה הרבנית שתי חלות וסכין וכרעה אותם במפה ונתנה לו. רץ בכל כוחו לסוכתו של הבעל שם טוב. והגשמים מתגברים ויורדים בלא הפסק. נסי נסים שהגיע לשם).²⁴ ר' אריה רץ בכל כוחו לסוכתו של יריבו, כשהגשמים מתגברים והולכים וכל זאת כדי לקיים את המצווה. מול רצף הפעלים המדגישים את בהילותו של ר' ליב, מודגשת ישיבתם של החסידים סביב רבם כשהם שמחים ושרים. החסידים מפנים לו, לרב של מזיבוש, מקום; ואילו הוא, מוזג לעצמו את הכוס, מקדש, מברך, נוטל את ידיו ובוצע את הפת. המספר חוזר ומתאר את אוירת השמחה בסוכה, החסידים יושבים שמחים ושרים; ומרוב שמחה הם מטפחים בידיהם. כנגדה הוא מתאר את בהילותו של ר' ליב לסיים ארוחתו וללכת.

²⁰ דמותו של ר' יחיאל מיכל מזלוטשוב, מופיעה בכמה מסיפוריו של עגנון ונחשבת כדמות מופתית בעולם החסידי. וראו, מ' אלטשולר, הסוד המשיחי של החסידות, חיפה תשס"ב.

²¹ ר' ישראל מהוסיאטין (תרי"ד-תש"ט) הצעיר בנכדיו של ר' ישראל מרוזין.

²² ר' אריה ליב, גיבור הסיפור, שימש במזיבוש כרב דמתא בימיו של הבעש"ט. ראו: א"י השל, 'אובעקאנטע דאקומענטן צו דער געשיכטע פון חסידות', יווא – בלעטטער 36 (1954), עמ' 117.

²³ על ר' נחמן מהורדונקא וקשריו עם הבעש"ט ראו: שבחי הבעש"ט (מהדורת א' רובינשטיין) ירושלים תשנ"ב כא, כג, לו; תולדות יעקב יוסף, קארעץ תק"ם, פרשת חיי שרה. בשנת תקכ"ד נסע ר' נחמן מהורדונקא לארץ ישראל עם חבורת חסידים. הוא נפטר בשנת תקל"ד ונקבר בטבריה. בנו של ר' נחמן מהורדונקא, ר' שמחה, נשא לאישה את נכדתו של הבעש"ט, בת בתו ארל. ונכדו מקשר זה – שהיה נינו של הבעש"ט – הוא ר' נחמן מברסלב.

²⁴ הרגשה שלי מ"א.

החסידים נוהגים בכבוד כרב ופונים אליו בלשון של כבוד: 'רב של מעזיבוש למה ממחר מעלתו כל כך?... ואילו הוא מגיב בנענוע יד. כלומר הוא אינו מדבר עמם ישירות אלא כמו מדבר אל עצמו, באמירה חוזרת על הפסוק מתהילים: 'ובמושב ליצים לא ישב.²⁵ חרטינר, המספר המוסר, מביא את הסיפור, כביכול, כסיפור שבח לרב סבו, וכדוגמה להתנגדות העזה שהייתה לבעש"ט ולקהל חסידיו. ליבו של המספר הזה עם סבו המתנגד, אשר מעשה נס אירע לו: 'נסי נסים שהגיע לשם'.

קריאה אחרת של הסיפור תראה, כי המספר האחרון, עגנון, לא לכך התכוון. מקורו החסידי של הסיפור מצוי בספר רמתים צופים²⁶ שהוא פירוש לתנא דבי אליהו. מחברו של הספר ר' שמואל משינוה, היה תלמידם של כמה מגדולי החסידות, כמו: החוזה מלובלין, היהודי הקדוש, ור' מנחם מנדל מקוצק.²⁷ גדליה נגאל במאמרו 'ש"י עגנון ומקורותיו החסידיים'²⁸ מציין במאמרו, שעגנון הביא בספרו הכנסת כלה סיפור המופיע בספר רמתים צופים. כלומר: עגנון הכיר את הספר ובודאי הכיר את המקור החסידי.

וזו לשון המקור החסידי:

פעם אחת בחג הסוכות היה גשם שוטף על הסוכת הגאון מהו' יצחק הלוי הורוויץ ז"ל שהיה אב"ק האמבורג, ולא היה יכול לקיים מצות הסעודה. וסיפרו לו כי (איש ריבו) הדיין המוכיח הקדוש ר' איציקל דראהיטשער, יושב עם חברייה שלט בסוכה, באין גשם מפריע לתוכה. והלך הוא בעצמו לתוך הסוכה וקיים שם סעודתו, אף שהיה נגמר בעיניו כי אך לבדו האמת והצדק, עם כל זה בדבר שהיה נוגע לכבוד שמים לא השגיח בכבודו, אף שמוה ימצא חשיבות לאיש ריבו במופת גדול. וסוף דבר שהוכרחו שניהם לעקור דירתם משם (רמתים צופים בתנא דבי אליהו זוטא פרק ד אות קטז).

המקור החסידי, מספר על דמויות אחרות,²⁹ יריעתו מצומצמת, אנקדוטית ומגמתו שונה. השוואה בין המקור וסיפורו של עגנון מראה באופן ברור את מלאכת המחשבת

²⁵ תהילים א' א.

²⁶ שמואל משינוה, ספר רמתים צופים, פירוש על תנא דבי אליהו, ווארשא תרמ"א.

²⁷ סיפורים משל ר' שמואל משינוה מופיעים אף בספר: אמנות צדיקים, שליקט יצחק דב בר בן צבי הירש, ווארשא תר"ס. וראו: ג' נגאל, הסיפורת החסידית תולדותיה ונושאה, ירושלים תשמ"א, עמ' 39 וכן בספרו: מחקרים בחסידות, ח"ב, ירושלים תשנ"ט, עמ' 327. נגאל מציין כאן את העתקותיו של עגנון מספר: קהל חסידים החדש, שהוא אתולוגיה של מקורות רבים וביניהם אף נמצא הספר: רמתים צופים.

²⁸ ג' נגאל, 'ש"י עגנון ומקורותיו החסידיים' – עיון בארבעה מספוריו, רמת גן 1983.

²⁹ ר' יצחק הלוי הורביץ, שכונה אף ר' איציקל מהמבורג היה משנת 1754 רב ואב"ד בבורדי. בקיץ תקס"ה בא לנמבורג ונחמנה כרב ואב"ד בקהילות אה"ו. ר' איציקל דראהיטשער, הוא ר' יצחק מדראהביטש, היה אביו של ר' יחיאל מיכל מזלוטשוב – המגיד מזלוטשוב.

שטווה עגנון המספר. ראשית, עגנון שם את הסיפור בפיו של אדם, שהיה דמות ידועה בירושלים. מאיר חרטינר, שעבד כעורך ספרותי וכמתרגם.³⁰ דן לאור מזכירו במונוגרפיה שלו על עגנון,³¹ כמי שכתב לעגנון על המסורות המוזיקליות שהיו נהוגות בבוצאץ. חרטינר היה אדם ערירי, ובעת פרסום סיפורו של עגנון במולד חוב' 144-145 שיצאה בשנת תש"ך, למרות ברכת החיים של עגנון, היה כבר בין המתים. גם אם נניח שאכן שמע עגנון את הסיפור מפיו של חרטינר הרי ניכרת בו בסיפור תרומתו היוצרת של עגנון המספר הרביעי, המעלה את הסיפור על הכתב.

בקריאה דקדקנית דמותו של ר' אריה ליב ניתנת לראיה שונה. לצד תאור היותו מדקדק במצוות, הרץ בהול בגשם הסוחף לקיים מצווה שבינו לבין קונו, מסתבר, שאין הוא מתפנה לקיים מצווה שבין אדם לחברו; ולמרות שפינו מקום לרב של מעזיבוש ליישב עמם בסוכה הוא ננער ללכת. ואת מצוות 'ושמחת בחגך' הוא אינו מקיים.

תיאור דמותו של ר' ליב, אשר כל כולו בא ברצף של פעלים, יוצר תמונה נלעגת של הרב, הנוטל בידו האחת בקבוק יין וכוס ותחת בית שחיו שתי חלות וסכין הכרוכים במפה והוא רץ בכל כוחו, בגשם הסוחף לסוכה של זה שכה התנגד לו. תיאור זה מכניס לסיפור את הפן הקומי גרוטסקי. המקור החסידי, הופיע כסיפור שבח, המספר על אפיזודה המתקשרת לדמותו של ר' יצחק דרוביטצ'אר אביו של המגיד מזלוטצוב.

גם סיפורו של חרטינר הוא, כביכול, סיפור שבח הבא לספר על עוז רוחו של סב סבו המתנגד לחסידים. הוא פותח את סיפורו: 'רצונך לידע כמה גדולה היתה התנגדותו.. ומסיימו: 'בוא וראה כמה עזים היו המתנגדים הראשונים וכמה גדולה היתה התנגדותם לבעל שם טוב.' אם כך מדוע הכניס עגנון את הסיפור למסגרת זו של סיפורים נאים של ר' ישראל בעל שם טוב? התשובה לכך ניתנת על ידי המספר הרביעי, עגנון עצמו.

למעשה ניתן לקרוא מבין השיטין של הסיפור, את שבחם של הבעש"ט, ושל בני חבורתו: כאשר העולם מוצף בגשמים עזים, בסוכתו של הבעש"ט אין גשמים יורדים. זהו הנס האמיתי. ואכן עגנון מדגיש זאת בדברי המספר המובלע המופיעים

³⁰ מאיר חרטינר (1880-1972) התגורר במאה שערים (ולפי עדותו של לוי יצחק הירושלמי ז"ל, היה כופר בעיקר). ברוצני להודות לירידי, הסופר פרופ' חיים באר, שהסב את תשומת ליבי לתולדות חייו של חרטינר, שהיה מורה, סופר, עורך ומתרגם. בין תרגומו ניתן למצוא את התרגום מלטינית של מילות הרקוים ליצירתו של מוצרט, ואת תרגום יצירתו של הינריך פון קליסט, מיכאל קולהאס, מגרמנית לעברית. לפי זיהויו של פרופ' ח' באר, אף חיבר את הספר: קדמוניות ישראל והענתיקה (לאור מסמכים חדשים), ירושלים חשל"ב. (שם מחבר הספר: מאיר בן שלמה, אך בציון בעל הזכויות לספר מופיע שמו של מאיר חרטינר).

³¹ ראו ד' לאור, חיי עגנון, עמ' 486.

בסוף הסיפור: 'אדם רואה בעיניו שכל העולם כולו שטוף בגשמים ואין אדם יכול לקיים מצות ישיבת סוכה אפילו לשעה קלה, ובסוכתו של הבעל שם טוב הבעל שם טוב וקהל חסידיו יושבים ואוכלים ושותים ושמחים, ומתנגד זה קורא להם מושב ליצים משום שטיפחו בידיהם מתוך שמחת יום טוב'.

האירוניה הדקה, המופיעה בדברי המספר, מציגה לקורא את עמדת התצפית של עגנון המספר, אשר גבוהה יותר מזו של חרטינר המספר המוסר. עמדתו של עגנון בסופו של הסיפור מציגה הסתכלות מאוזנת ואובייקטיבית על האירועים, אשר ממרחק הזמן ניכרת בה הסלחנות והאהבה.